UOT 78:004.032.6:530.145
ORCID: 0000-0001-6251-7556
DOI: 10.52094/SIUJ7299

Yasin Xələf oğlu Xəlilov
Bakı Mühəndislik Universiteti
Dosent
yxalilov@beu.edu.az

MUSİQİ VƏ KVANT İNFORMASİYA MODELİ

Xülasə: Məqalə musiqi fenomeninin təbiətini izah etmək üçün ənənəvi akustika, psixologiya və nevrobilim yanaşmalarının kənarına çıxan yeni bir ontoloji-enerji modeli təklif edir. Tədqiqatın əsas məqsədi, musiqi, səs və şüur arasındakı qarşılıqlı əlaqəni vahid bir “Kvant İnformasiya Modeli” çərçivəsində izah etməkdir. Giriş hissəsində musiqinin universal təsir qüvvəsi və onun ənənəvi elmlə izahında qalan boşluqlar – yaradıcılığın mənşəyi, harmonikaların universallığı və subyektiv məna problemləri qeyd olunur.

Əsas hissədə ilk növbədə musiqinin tarixi kökləri, Pifaqorun harmonik nisbətləri və müasir nevromusiqologiya, psixoakustika kimi elmi yanaşmaların musiqinin qavranılması prosesini necə izah etdiyi, lakin ontoloji çətinliklər qarşısında necə çətinlik çəkdiyi təhlil edilir. Daha sonra, bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün Kvant Fizikası prinsipləri əsasında qurulan alternativ bir model təqdim olunur. Bu modelə görə, musiqi fundamental bir “kvant informasiya sahəsi”ndə superpozisiya halında mövcud olan ehtimal dalğaları kimi başa düşülür; bəstəkar, ifaçı və dinləyici isə bu sahə ilə qarşılıqlı əlaqədə olaraq informasiyanı “çökdürən” və fiziki reallığa köçürən amillərdir. Modelin dekoherensiya problemi ilə necə məşğul olduğu və ənənəvi kvant şüur nəzəriyyələrindən konseptual fərqi izah olunur.

Nəhayət, modelin izah qüvvəsi Azərbaycan muğamı, azan və ana laylası kimi konkret mədəni və təbii nümunələr üzərində yoxlanılır. Bu nümunələr əsasında modelin musiqinin emosional və transsendental təsirlərini necə vahid bir enerji-informasiya mübadiləsi prinsipi ilə izah edə biləcəyi göstərilir. Müqayisəli təhlildə isə təklif olunan ontoloji-enerji modelinin ənənəvi musiqi nəzəriyyələri qarşısındakı üstünlükləri və məhdudiyyətləri müzakirə olunur.

Açar sözlər: Kvant informasiya modeli, musiqi ontologiyası, enerji-informasiya mübadiləsi, muğam və şüur, harmonik universallıq

Giriş. Musiqi, insanlıq tarixinin bütün mərhələlərində və bütün mədəniyyətlərdə mövcud olan universal bir fenomendir. O, nəinki bir incəsənət forması, həm də insanın emosional, psixoloji və hətta fizioloji vəziyyətinə birbaşa təsir göstərən mürəkkəb bir hadisədir. Bu qədər universal və dərin təsir qüvvəsinə malik olması, onun təbiətini anlamaq üçün davamlı bir axtarışa səbəb olmuşdur.

Ənənəvi olaraq, musiqi fizika (akustika), psixologiya və musiqişünaslıq çərçivəsində öyrənilmişdir. Fiziki baxımdan o, müəyyən tezlik və amplitudalara malik səs dalğaları kimi təsvir olunur. Psixoloji baxımdan isə, musiqi xatirələr, assosiasiyalar və emosional proseslər vasitəsilə öyrənilir. Lakin, bu yanaşmaların hər bizi öz-özünə cavabsız suallar buraxır: Musiqinin müəyyən bir insanda niyə avtomatik olaraq göz yaşı axırtdıran və ya dərin trans vəziyyətinə salan gücü haradan gəlir? Niyə ana laylası bütün dünya körpələrini eyni dərəcədə sakitləşdirir? Musiqinin bu primitiv və eyni zamanda mürəkkəb təsirinin təməl mexanizmi nədir?

Müasir elm, xüsusilə nevrobilim və psixoakustika, musiqi qavrayışının başlanğıc nöqtəsini fiziki səs dalğaları kimi qəbul edir və onun qulaq, ilbiz, eşitmə siniri və nəhayət beyin korteksi, limbik sistem və mükafat mərkəzlərində necə emal olunduğunu ətraflı təsvir edir (Koelsch, 2014, s.170-180; Levitin, 2006). Funksional maqnit rezonans tomoqrafiyası (fMRI) kimi metodlar sayəsində musiqinin geniş neyronal şəbəkələri, o cümlədən emosiyaların idarə olunduğu amiqdala və həzzlə əlaqəli nukleus akkumbensi aktivləşdirdiyi sübuta yetirilmişdir. Lakin, bu empirik uğurlar bəzi fundamental sualları kölgədə qoyur:

Yaradıcılıq problemi: Neyrobilim, artıq mövcud olan musiqinin emalını izah edir, lakin bəstəkarın zehnində tam formada yaranan yeni bir melodiyanın – "ilham anı"nın – ontoloji mənbəyini izah edə bilmir;

Universallıq problemi: Niyə müəyyən harmoniyalar və interval nisbətləri (Pifaqorun kəşf etdiyi kimi) mədəniyyətlər arasında universal olaraq gərginlik və ya rahatlıq hissi yaradır? Bu, sadəcə öyrənilmiş bir konvensiya və ya bioloji bir adaptasiya ilə izah edilə bilərmi?

Məna problemi: Musiqinin yaratdığı subyektiv məna və bəzən "transsendental" olaraq təsvir edilən dərin təcrübələr (muğam dinləyicisinin yaşadığı katarsis) sırf neyrokimyəvi proseslərlə tam izah oluna bilərmi?

Bu çətinliklər, hadisəni yalnız beyin aktivliyi və ya səs fizikası səviyyəsində deyil, daha fundamental bir reallıq müstəvisində anlamağa ehtiyac olduğunu göstərir. Məhz bu boşluq, bizə musiqinin təbiətini anlamaq üçün daha geniş, transdisiplinar bir modelin zəruri olduğunu göstərir. Son illərdə kvant fizikası, informasiya nəzəriyyəsi və şüurun tədqiqi sahələrində əldə edilən irəliləyişlər, yeni bir baxış bucağı təklif etmə potensialına malikdir. Kvant fizikasının "hər şey enerji və vibrasiyadır" prinsipi ilə musiqinin fiziki təbiəti arasında birbaşa əlaqə qurmağa cəhd etməkdə fayda var, deyə düşünürük. Eyni zamanda, kvant nəzəriyyələri musiqinin kökdən necə yarandığını və insan şüuruna necə təsir etdiyini izah etməyə kömək edə bilər. Musiqi, **kvant informasiya sahəsindəki superpozisiya halında olan ehtimalların**, **qeyri-səlis məntiq qaydalarına əsasən** şüur tərəfindən 'çökdürülməsi' və fiziki reallığa keçirilməsi prosesidir. Bu proses xətti və diskret deyil, spektral və davamlıdır, deyə düşünürük.

Bu **tədqiqatın əsas məqsədi**, musiqi, səs və şüur arasındakı qarşılıqlı əlaqəni izah etmək üçün vahid bir **"Enerji-informasiya modeli"** çərçivəsi qurmaqdır. Bu model çərçivəsində:

- Musiqinin yalnız fiziki bir hadisə deyil, həm də fundamental bir informasiya sahəsinin məhsulu olduğu,
- Bəstəkar, ifaçı və dinləyicinin bu enerji-informasiya axınında müxtəlif rollar oynadığı,
- Musiqinin təsirinin, enerjinin şüur sahəsi ilə rezonansı nəticəsində yarandığı fikri irəli sürüləcəkdir.

Kvant fizikasının 'hər şey enerji və vibrasiyadır' prinsipi ilə musiqinin fiziki təbiəti arasında əlaqə qurmaq üçün Zadeh (1965)-in qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsi əsasında yeni bir baxış təklif olunur.

Bu yanaşma, təkcə elmi dairələrdə deyil, həm də musiqi terapiyası, maarifləndirmə və insan şüurunun öyrənilməsi kimi sahələrdə də yeni perspektivlər aça bilər.

1. MUSİQİ HARMONİYASI

1.1. Harmoniyanın "tarixi kökləri". Musiqi nəzəriyyəsinin əsasları qədim dövrlərdə riyazi-harmonik prinsiplər kimi formalaşmışdır. Pifaqor məktəbi (e.ə. VI əsr) tərəfindən kəşf edilmiş səsli interval nisbətləri (oktava – 2:1, kvinta – 3:2, kvarta – 4:3) musiqi ilə riyaziyyat arasında birbaşa əlaqəni ortaya qoymuşdur. Pifaqorçular üçün bu nisbətlər kainatın fundamental qaydalarını əks etdirirdi – "kosmosun musiqisi" anlayışı məhz onların təsiri ilə formalaşmışdır.

Platon "Dövlət" əsərində musiqi nəzəriyyəsini etika ilə bağlamış, müəyyən ladların insan xarakterinə (ethos) təsir göstərdiyini iddia etmişdir. Onun fikrincə, dor ladı qəhrəmanlıq, frig ladı isə hədsiz həyəcan oyadırdı. Aristotel də "Poetika" əsərində musiqi terapiyası anlayışını inkişaf etdirmiş, katarzis (təmizlənmə) konsepsiyasını irəli sürmüşdür.

İslam Qızıl Əsri alimləri musiqi nəzəriyyəsini yeni mərhələyə qaldırdılar. Əl-Kindinin "Musiqi haqqında risalə" əsəri ərəb dilində ilk sistemli musiqi traktatı hesab olunur. Əl-Farabi "Böyük musiqi kitabı"nda səsin fiziki təbiətini təhlil etmiş, səs titrəyişlərinin riyazi izahını vermişdir. İbn Sinanın "Əş-Şifa" əsərində isə musiqi terapiyasına dair fikirləri müstəqil fənn kimi təqdim olunmuşdur.

1.2. Müasir elmi yanaşmalar: neyromusiqologiya və psixoakustika. Müasir dövrdə musiqi tədqiqatları əsasən neyromusiqologiya və psixoakustika çərçivəsində inkişaf edir. Neuromusiqologiya – musiqi və beyin arasındakı qarşılıqlı əlaqəni öyrənən fənlərarası sahə kimi formalaşmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, musiqi zamanı beyində eşitmə, emosiya və hərəkət mərkəzləri eyni vaxtda aktivləşir (Zatorre, 2003, s. 4-14). Limbik sistemin, xüsusilə də amiqdalanın musiqi zamanı aktivliyi onun emosional təsir mexanizmini aydınlaşdırır.

Psixoakustika isə səsin psixofizioloji qavranışını öyrənir. Bu sahənin banisi sayılan Gustav Fechnerin (1801-1887) işləri səs fizikası ilə onun subyektiv qavranışı arasındakı əlaqəni müəyyən etmişdir. Müasir tədqiqatlar hər bir musiqi intervalının spesifik psixoloji təsirə malik olduğunu göstərir (Krumhansl, 1990).

1.3. Musiqi qavrayışının izahında ontoloji çətinliklər. Musiqi təcrübəsinin elmi izahı, onun fiziki bir hadisədən psixoloji bir reallığa çevrilməsinin mürəkkəb zəncirini təsvir edir. Bu prosesin hər bir halqası diqqətlə öyrənilmiş olsa da, onun son həqiqəti izah etmək qabiliyyəti fundamental çətinliklərlə üzləşir.

1.3.1. Musiqi qavrayışının səyahəti. Musiqi qavrayışının səyahəti fiziki dünyada səs dalğaları kimi başlayır. Bu dalğaların tezliyi (pitch), amplitudası (loudness) və mürəkkəb spektral quruluşu (timbre) musiqi parçasının xammalını təşkil edir. Qulaq seyvanı bu enerjini toplayaraq orta qulağa ötürür, burada ossikullar titrəyişi gücləndirir. Daxili qulaqda yerləşən koklea isə bu mexaniki titrəyişi neyral siqnala çevirən bir transduser kimi çıxış edir. Kokleanın bazilyar membranı üzərində yerləşən

minlərlə tük hüceyrəsi, müxtəlif tezliklərə uyğun rezonansa girərək, fiziki dünya üçün sinir sisteminin qapısını açır. Bu nöqtədə, səs enerjisi elektrokimyəvi impulslara çevrilərək eşitmə siniri vasitəsilə beyin kötüyünə doğru yola düşür.

1.3.2. Beyində neyral emalın mərhələləri. Beyin, bu neyral siqnalları mənalı bir musiqi təcrübəsinə çevirmək üçün iyerarxik və paralel bir emal sistemindən istifadə edir:

İlkin emal: Xammalın təşkili: Siqnallar ilk növbədə ilkin eşitmə qabığında (primary auditory cortex) emal olunur. Burada səsin əsas xüsusiyyətləri – ton yüksəkliyi, ucalıq və lokalizasiya – bir-birindən ayrılır. Bu, musiqi üçün xammalın hazırlandığı emal zonasıdır;

Yüksək səviyyəli analiz: Mənanın axtarışı: İlkin emaldan sonra məlumat, yuxarı yanqı oynağında (superior temporal gyrus) daha mürəkkəb analiz üçün paylanır. Bu bölgə melodiyanın konturunu, harmoniyanın ardıcıllığını və musiqi ifadələrinin strukturunu emal edir. Daniel Levitinin (2006) tədqiqatları göstərir ki, beyin daimi olaraq gələcək səslərə dair proqnozlar irəli sürür. Gözləntilərimiz təsdiqləndikdə (məsələn, tonik akkorda qayıdış) bir növ kognitiv mükafat, pozulduqda isə təəccüb və ya gərginlik hissi yaranır. Carol Krumhansl-ın (1990) tonal iyerarxiya nəzəriyyəsi də bu prosesi təsdiqləyir: dinləyicilər şüuraltı olaraq tonikanı (əsas not) və dominantı (beşinci notu) digər notlardan daha sabit və gözlənilən hesab edir, bu da musiqi dilinin qrammatikasının psixoloji əsasını təşkil edir;

Emosional və bədii rənglənmə: Musiqi yalnız struktur deyil, həm də emosiyadır. Bu aspektdə limbik sistem, xüsusilə də emosional yaddaş və reaksiyalarla bağlı amiqdala və hippokamp həlledici rol oynayır. Musiqi bu strukturları birbaşa aktivləşdirərək, güclü emosional xatirələr və assosiasiyalar oyada bilir;

Bədənin cavabı və həzz: Musiqinin ritmik tərəfi beyinciyi (cerebellum) və bazal qanqliyaları aktivləşdirərək, ayaq döymə və ya rəqs kimi motor reaksiyaları təşviq edir. Lakin ən diqqətçəkən kəşflərdən biri, musiqi ilə mükafat sisteminin əlaqəsidir. Ferreri və həmkaralarının (2019) tədqiqatları sübut edir ki, xoşumuza gələn, xüsusilə də gözləntilərimizi təmin edən və ya təəccübləndirən musiqi parçaları dinləyərkən, nukleus akkumbensdə dopamin ifraz olunur. Bu, qida, pul və ya sosial mükafat kimi digər həzz mənbələrindən alınan zövqlə eyni neyrokimyəvi mexanizmdir.

1.4. Ontoloji çətinliklər: Elmin “Niyə” sualları qarşısında dəlilsiz qalması. Nevrobilim və psixoakustikanın bu detallı xəritəsi müəyyən bir səviyyəyə

qədər "necə" sualına cavab verir: *Musiqi beyində necə emal olunur?* Lakin, bu, daha dərin ontoloji suallar qarşısında aciz qalır:

Yaradıcılığın mənşəyi problemi: Bu model, artıq mövcud olan bir musiqinin dinləyici tərəfindən emalını izah edir. Lakin bəstəkarın zehnində tamamilə yeni, heç vaxt eşidilməmiş bir melodiyanın, ya da harmonik irəliləyişin *ex nihilo* (heçdən) necə peyda olduğunu izah etmək qabiliyyətindən məhrumdur. Neyronların təsadüfi atəşi və ya keçirilmiş təcrübələrin yeni kombinasiyaları kimi izahlar, ilham anının keyfiyyətini – onun tamlıq, uyğunluq və gözlənilməz dərinlik hissini – tam əks etdirmir. Neyronların aktivlik nümunələri ilə tam formalaşmış musiqi ideyası arasındakı uçurum necə aradan qaldırılır?

Məna və təcrübənin özünəməxsusluğu problemi: Beynin müəyyən bir akkorda dopamin ilə cavab verməsi onun niyə "kədərli" (məsələn, Üzeyir Hacıbəyovun "Leyli və Məcnun" operasında Leylinin qəbri üstündə Məcnunun fəryadı və ölümü, VI hissə) və ya "qəhrəmanlıq" (məsələn, Üzeyir Hacıbəyovun "Koroğlu" operasında Koroğlu uverturası) hissi oyatdığını izah etmir. Musiqi ilə emosiya arasındakı əlaqə, şəxsi yaddaş, mədəni kodlar və məna ilə bağlıdır. Eyni beyin aktivliyi nümunəsi bir şəxsdə xatirə, digərində isə boş bir emosional reaksiya yarada bilər. Fizioloji proseslər subyektiv məna və transsendental təcrübələri (məsələn, muğam dinləyərkən yaşanan katarsisi) necə yaradır?

Harmonik universallıq problemi: Niyə Pifaqor intervalları (məsələn, 3:2 nisbətində olan kvint) və ya müəyyən akkord irəliləyişləri (gərginlikdən həllə) dünyanın demək olar ki, bütün mədəniyyətlərində oxşar emosional reaksiyalar oyadır? Bu, sadəcə öyrənilmiş bir konvensiya və ya təbii seçmə nəticəsində yaranmış bir adaptasiya ilə tam izah edilə bilməz. Bu universal dil, onun yalnız beyin quruluşumuzun təsadüfi bir məhsulu olduğu fikri ilə kifayət qədər əsaslandırıla bilməz. Bu harmonik qanunların kökləri yalnız bioloji deyil, daha fundamental, riyazi-ontoloji bir səviyyədə yerləşirmi?

Nəticə: Musiqi qavrayışının elmi modeli, heyrətamiz bir mürəkkəblik və dəqiqliklə qurulmuşdur. Lakin, o, özünü təsvir etdiyi fenomenin mahiyyətini tam əhatə edə bilmir. O, musiqi təcrübəsinin "partiturasını" (neyronların necə "çaldığını") verir, lakin bu musiqinin niyə "gözəl" və ya "mənalı" olduğunu, onun haradan gəldiyini və niyə ürəyimizə belə dərin yolla çatdığını izah edə bilmir. Bu ontoloji boşluq, daha fundamental bir izah axtarışını – məsələn, musiqinin ilkin olaraq fiziki deyil, informasiya və ya ehtimal səviyyəsində mövcud olduğu fikrini – zəruri edir.

1.5. Kvant paradigması və şüur. Kvant fizikasının konseptual çərçivəsi musiqi tədqiqatları üçün yeni perspektivlər təqdim edir. Kvant mexanikasının əsas prinsipləri - dalğa-hissəcik dualizmi, müşahidəçi təsiri və enerjinin kvantlanması - informasiya və enerji mübadiləsinin təbiətini başa düşmək üçün fəlsəfi baza yaradır.

Kvant informasiya nəzəriyyəsi (John Wheeler, David Bohm) kainatın əsasının fiziki deyil, informatika olduğu fikrini irəli sürür. Bu baxımdan, musiqi qanunları fundamental informasiya sahəsinin təzahürü kimi şərh oluna bilər.

Penrose-Hameroffun "Orkestrləşdirilmiş obyekt çökümü" nəzəriyyəsi şüurun kvant əsaslarını ortaya qoymağa çalışır (Hameroff & Penrose, 2014, s.39-78). Bu nəzəriyyəyə görə, şüur prosesləri neyronların mikrotubullarında baş verən kvant halları ilə əlaqədardır. Onun əsas tezisləri aşağıdakılardır:

Kvant hesablama mikrotubullarda: Penrouz və Hameroff iddia edirlər ki, şüur klassik neyrokimyəvi proseslərin (sinapslar arasında siqnal ötürülməsi) birbaşa məhsulu deyil. Əksinə, o, beyin neyronlarının daxilindəki **mikrotubul-** adlanan zülal strukturlarında baş verən kvant hesablamalarının nəticəsidir.

Mikrotubullar kvant sahəsi kimi: Nəzəriyyəyə görə, bu mikrotubullar kvant superpozisiya vəziyyətlərini ("ehtimallar buluduun") qorumaq üçün kifayət qədər qapalı bir mühit təmin edirlər. Onlar kvant kompüterinin prosessorları kimi fəaliyyət göstərirlər.

Obyektiv reduksiya: Penrouzun fikrincə, superpozisiya vəziyyətinin özözünə çökməsi (reduksiya) xarici bir müşahidəçidən asılı deyil, obyektivdir və kosmik cazibə qüvvəsi kimi fundamental fiziki qanunlarla baş verir. Bu çökmə anları, şüur anlarının özüdür. "Orkestrləşdirilmiş" ifadəsi isə beyin biokimyasının bu kvant çökmələrini idarə etdiyini bildirir.

Beləliklə, Orch-OR nəzəriyyəsinə görə, düşüncə, emosiya və o cümlədən musiqi təcrübəsi də, nəhayət, neyronların daxilində baş verən bu kvant miqyaslı hadisələrin nəticəsidir.

Bu yanaşma musiqi təsirinin kvant səviyyəsində başa düşülməsi üçün konseptual baza təqdim edir. Əslində beyində baş verən proseslərin də kvant xarakterli olması iddiası aşağıda bizim tərəfdən irəli sürülən modelimizi daha da gücləndirir, çünki kvant informasiya sahəsi ilə beyinin kvant idarəetmə mexanizmləri arasında əlaqə eyni prinsipə bağlanır. Digər tərəfdən iddia olunur ki, kvant superpozisiya vəziyyətləri son dərəcə kövrəkdir. Ətraf mühitlə (atomlar, molekullar) ən kiçik bir istilik və ya fiziki qarşılıqlı təsir, onların koherent vəziyyətini məhv edir. Bu prosesə dekoherensiya deyilir. Fizik Maks Teqmark (2000) he-

sablamaları ilə göstərmişdir ki, beyin "isti, nəm və səs-küylü" bir mühitdir. Belə bir mühitdə, mikrotubullarda baş verən hər hansı bir kvant superpozisiyasının, şüurlu təcrübə üçün lazım olan vaxt miqyasında (millisaniyələr və ya daha çox) sağ qalması fiziki olaraq qeyri-mümkündür. Kvant effektləri nano- və ya pikosaniyələr ərzində dəkoherensiyaya uğrayarkən, beyin prosesləri min dəfə daha yavaş baş verir. Beləliklə, kvant effektlərinin belə bir sistemdə funksional bir rol oynayacağı fikri, mövcud fiziki biliklərlə ziddiyyət təşkil edir.

Kvant şüuru nəzəriyyəsinə qarşı əsas elmi etirazlardan biri də onunla bağlıdır ki, tənqidçilər iddia edirlər ki, şüurun yaranması üçün kifayət qədər mürəkkəb hesab edilən neyron şəbəkələri artıq mövcuddur, onların alt səviyyəsində daha bir kvant mexanizmini axtarmağa ehtiyac yoxdur. Bu, "həddən artıq izah" kimi qəbul edilə bilər. Belə çox ciddi tənqidlərə baxmayaraq, "kvant şüuru" fikri hələ tamamilə söndürülməyib. Bunun bir neçə səbəbi var:

1. Anesteziya misteriyası: Stuart Hameroff (2006) (anesteziologdur) qeyd edir ki, müəyyən qaz molekulları (xloroform, xenon və s.) şüuru söndürür, lakin onların sinir hüceyrələrinə heç bir zərəri yoxdur. Onun fikrincə, bu qazlar mikrotubulların kvant rezonansını pozur və beləliklə şüuru "söndürür". Bu, nəzəriyyə üçün dolayı bir dəlil kimi təqdim olunur.

2. Kvant biologiyanın yüksəlişi: Son illərdə, "kvant biologiyası" sahəsində sübutlar ortaya çıxır. Məsələn: **Quşların mexaniki kompası: Lambert və h. (2013)-ün qeyd etdiyi kimi,** bəzi quşların gözlərində Yerin maqnit sahəsini hiss etmələrini təmin edən kvant dolaşıqlığı əsaslı bir mexanizm aşkar edilib. **Fotosintez:** Bitkilər fotosintez zamanı enerjini ötürmək üçün kvant effektlərindən səmərəli şəkildə istifadə edirlər.

Bu kəşflər göstərir ki, "isti, nəm və səs-küylü" bioloji sistemlərdə də kvant effektləri mümkündür. Lakin, bunlar çox xüsusi, lokal və qısa müddətli proseslərdir. Şüur kimi mürəkkəb bir fenomeni idarə etmələri isə tamamilə fərqli bir məsələdir.

3. Fəlsəfi cəlbedicilik: Kvant nəzəriyyəsi, şüurun ən böyük fəlsəfi problemlərindən biri olan "İştirak problemi"nə (Hard Problem of Consciousness) – yəni fiziki bir prosesin (beyin) necə olub subyektiv bir təcrübə (hiss) yaratdığına – potensial bir həll təklif edir. Bu, onu bir çox filosof və alterativ elm tərəfdarları üçün cəlbedici edir.

Hazırkı elmi konsensus budur ki, beyin, şüurun yaranması üçün kifayət qədər mürəkkəb olan, lakin əsasən klassik (kvant olmayan) prinsiplərlə işləyən bir sistemdir.

Bizim təqdim etdiyimiz izahat kvant proseslərinin, o cümlədən superpozisiyanın beyində yox, kvant informasiya şəbəkəsində baş verdiyini iddia edir, beyində isə biz kollapsı müşahidə edirik.

2. KVANT İNFORMASİYA MODELİ VƏ DEKOHERENSİYA PROBLEMİNİN HƏLLİ

Təklif olunan **Kvant İnformasiya Modeli**, musiqi-şüur əlaqəsinə fundamental yeni bir baxış təqdim edir. Onun həqiqi dəyərini və statusunu qiymətləndirmək üçün onun əsas üstünlüklərini, qarşılaşdığı etirazları və xüsusilə də ən ciddi elmi problem olan dekoherensiya ilə necə davrandığını nəzərdən keçirmək vacibdir.

2.1. Modelin üstünlükləri: "Niyə" sualına cavab. Modelin əsas gücü, ənənəvi elmin metodoloji sərhədləri xaricində qalan suallara fəlsəfi bir izah çərçivəsi təqdim etməsindədir:

Yaradıcılıq və ilhamın problemini həll edir: Model, bəstəkarı yoxdan var edən deyil, fundamental informasiya sahəsində artıq mövcud olan ehtimalları kəşf edən və onları fiziki dünyaya "köçürən" bir kanal kimi təqdim edir. Bu, ilham anının təbiətini daha vüsətli bir şəkildə izah edir.

Universallığı əsaslandırır: Müxtəlif mədəniyyətlərdən insanların eyni harmonik qanunlara oxşar reaksiyalar verməsinin səbəbini hamımızın eyni fundamental **informasiya şəbəkəsinə** "qoşulmuş" olmamızla izah edir.

Subyektiv məna və təcrübənin önəmini bərpa edir: Model, musiqi təcrübəsini sırf fiziki bir proses kimi deyil, şüur ilə fundamental reallıq arasında baş verən mənalı bir qarşılıqlı əlaqə kimi qələmə verir.

2.2. Dekoherensiya probleminin aradan qaldırılması: Əsas konseptual fərq. Ən güclü elmi etiraz – **dekoherensiya problemi** – kvant şüuru nəzəriyyələrinə (məsələn, Orch-OR) qarşı yönəlmişdir. Lakin, bizim modelimiz bu problemdən əsaslı şəkildə fərqlənir və buna görə də onun tənqidinə məruz qalmamalıdır.

- **Ənənəvi kvant şüuru nəzəriyyələri (Orch-OR):** Bu nəzəriyyələr **kvant hesablamalarının özünün beyində baş verdiyini** iddia edir. Yəni, superpozisiya, dolaşıqlıq kimi kvant hadisələri beynin fiziki strukturlarında (mikrotubullar) cərəyan etməlidir. Məhz buna görə də, beyinin "isti, nəm və səsküylü" mühiti bu incə kvant hallarını nanosaniyələr ərzində məhv edir (Tegmark, 2000).

- **Bizim kvant informasiya modelimiz:** Bu modeldə, əsas kvant prosesləri (superpozisiya vəziyyəti) beyində deyil, ondan xaricdə – fundamental "kvant in-

formasiya şəbəkəsində" baş verir. Bu şəbəkə, beyin kimi bioloji məhdudiyyətlərə məruz qalmır və kvant hallarını qorumaq üçün ideal şəraitə malik ola bilər.

Buna görə də, beyinin vəzifəsi kvant hesablamaları aparmaq deyil, artıq hazır olan bu informasiya ilə qarşılıqlı əlaqədə olmaq və onu "çökdürmək"dir. Beyin, informasiya şəbəkəsindəki superpozisiya halındakı ehtimalları qəbul edən və onlardan birini – xüsusi bir melodiyanı, sözü, anlamı – öz neyron-fizioloji strukturu vasitəsilə konkretləşdirən (kollaps edən) bir qurğudur. Kvant hadisəsi (superpozisiya) şəbəkədə, klassik hadisə (çökmə/emal) isə beyində baş verir. Bu, dekoherensiya problemini kökündən aradan qaldırır, çünki model beyində uzunmüddətli kvant koherentliyinə ehtiyac duymur.

2.3. Modelin məhdudiyyətləri və statusu: Elmi nəzəriyyə yoxsa, hermenevtik metafora? Bu konseptual uğura baxmayaraq, modelin digər məhdudiyyətləri onun statusunu aydınlaşdırır. Belə ki, hazırki dönəmdə hər hansı bir empirik sınaq mümkün deyil, modelin "informasiya şəbəkəsi" və "enerji rezonansı" kimi mərkəzi anlayışları hazırkı elmi metodlarla ölçülə bilmir və ya birbaşa yoxlanıla bilmir, ona görə də kvant terminlərinin bu şəkildə istifadəsi onların dəqiq riyazi mənasını deyil, daha çox izahedici bir analogiyanı ötürür.

Nəticə etibarilə, Kvant İnformasiya Modeli, elmi bir nəzəriyyə olmaq iddiasında deyil. Onun həqiqi dəyəri, bir hermenevtik (izahverici) metafora kimi çıxış edərək, musiqinin insan təcrübəsindəki dərin mənasını anlamaq üçün zəngin bir dil və çərçivə təmin etməsindədir.

O, ənənəvi nevrobilimi tamamlayır, onunla rəqabət aparmır. Nevrobilim bizə musiqinin beyindəki "partiturasını" verir – hansı alətlərin (neyronların) nə zaman çaldığını göstərir. Kvant İnformasiya Modeli isə bu musiqinin ruhunu – onun haradan gəldiyini, niyə mənalı olduğunu və bizim onunla necə vahid olduğumuzu anlamağa çalışır. Bu, elmin "necə" sualı ilə fəlsəfənin "niyə" sualını birləşdirmək cəhdidir.

Növbəti bölmədə bu multidissiplinar perspektiv əsasında qurulan Enerji-informasiya modelinin detallarını təqdim edirik.

3. ENERJİ_İNFORMASİYA MODELİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ YA MUSİQİNİN ONTOLOJİ_ENERJİ MODELİ

3.1. Ontoloji baza: Musiqi kainatın hansı təbəqəsində mövcuddur? Təklif etdiyimiz modelə görə musiqi fundamental olaraq fiziki səviyyədən əvvəl mövcuddur. Bu baxımından Platonun "İdealar aləmi" konsepsiyası ilə müasir "kvant informasiya sahəsi" anlayışları arasında əlamətdar paralellər mövcuddur.

Musiqi bu kontekstdə fiziki hadisədən əvvəl mövcud olan riyazi-harmonik prinsip kimi başa düşülür.

Bu ontoloji baza üç əsas sübutla təsdiqlənir:

Birincisi, musiqi qanunlarının riyazi universallığıdır. Pifaqor intervalları bütün mədəniyyətlərdə eyni akustik prinsiplərə əsaslanır. Bu, onların insan qavrayışından asılı olmayan obyektiv mövcudluğuna işarə edir.

İkincisi, təbii aləmdə musiqi fenomenidir. Quş nəğmələri, balina mahnıları və həşəratların ünsiyyət sistemləri musiqinin insandan əvvəl və xaric mövcud olduğunu sübut edir. Bioakustika tədqiqatları göstərir ki, heyvan səsləri təsadüfi deyil, müəyyən harmonik qanunauyğunluqlara tabedir.

Üçüncüsü isə insanın bio-ritmik kökləridir. Ana laylası və ya yuxu mahnıları bütün mədəniyyətlərdə oxşar xüsusiyyətlər daşıyır. Bu, musiqinin insanın bioloji və emosional sahəsi ilə qədim və daxili bir rezonans qurduğunu göstərir. Körpələrin müəyyən tembr və melodiyalara avtomatik reaksiyası, bu əlaqənin hələ tam öyrənilməmiş olduğunu sübuta yetirir. Sonrakı tədqiqatlarımızda biz bu fenomenin arxetiplərə əsaslana bilən bəzi izahlarını verməyə çalışırıq.

3.2. Musiqinin kvant informasiya modeli. Ənənəvi elmin “həzm prosesi” izahı ilə kvant şüurunun elmi cəhətdən problemli tətbiqi arasında bir yerdə, üçüncü bir yol mövcuddur: kvant prinsiplərindən ilhamlanan, lakin onları birbaşa fiziki təsir kimi deyil, güclü bir fəlsəfi metafora kimi istifadə edən bir model. Bu, Kvant İnformasiya Modelidir. Onun mərkəzində, musiqi yaranma prosesinin “qidalanma” ilə olan dərin anologiyası durur.

3.2.1. Fundamental anolojiya: Aclıq, istək və qida kimi musiqi. Ənənəvi neyrobilim bizə yeməyin ağızdan bağırsaqlara qədər olan “həzm prosesi”ni izah edir. Lakin bu, daha dərin suallara cavab vermir: **Niyə acıram? Niyə məhz alma, çiyələk deyil, niyə, məsələn indi mən sup yemək istəyirəm? Alma ağacı niyə alma yetişdirir? İki növ, təbiətdən hazır şəkildə aldığımız və özümüz bişirdiyimiz yeməklər qidalanma zəncirinin bir hissəsi kimi baxılmalıdır, yoxsa onlar qidalanma zəncirinə müəyyən ehtiyac yarandığında daxil olur?** Eynilə, musiqi üçün: **“Həzm elmi”:** Səs dalğasının qulaqdan beyinə qədər olan səfəri (necə). **“Qidalanma modeli”:** Musiqinin niyə mövcud olduğu, niyə onu yaratmaq və eşitmək ehtiyacı hiss etdiyimiz, və onun haradan yaranıb bizə çatdığı (niyə). Məhz bu “niyə” suallarına cavab vermək üçün aşağıdakı postulatları irəli sürürük:

3.2.2. Modelin üç əsas postulatı. Postulat 1: Musiqi superpozisiya halındadır – Kainatın qida anbarı. Kainatın fundamental səviyyəsində, fiziki

maddədən daha üstün olan bir informasiya şəbəkəsi və ya enerji sahəsi mövcud-dur. Bu sahədə bütün mümkün melodik, harmonik, ritmik və emosional kombinasiyalar – bütün yazılmış və yazılmaq potensialı daşıyan musiqi əsərləri – ehtimal dalğaları, yəni superpozisiya halında potensial şəklində mövcuddur. Bu, sonsuz bir "musiqi ehtimalları pleroması"dır. **Fəlsəfi əsas:** Bu ideya, Platonun İdeyalar Nəzəriyyəsi ilə birbaşa rezonansdadır. Platon üçün fiziki dünyadakı bir şey (gözəl bir musiqi parçası) əslində daha yüksək, qeyri-maddi bir reallıqda mövcud olan müvafiq İdeyanın (mükəmməl Harmoniyanın) kölgəsidir. Bənzər şəkildə, David Bohmun "örtülü nizam" (implicate order) anlayışı da bu modelə dayaq verir. Bohma görə, bizim qavradığımız ayrı-ayrı hadisələr dünyası (açıq nizam), daha dərin, bölünməz və hər şeyin bir-birinə "büküldüyü" bir tamlığın (örtülü nizam) açılmasıdır. Musiqi informasiya sahəsi, Bohmun örtülü nizamına, fiziki səs isə onun açıq nizama çıxmış formasına uyğun gəlir.

Anolojiya ilə əlaqə: Bu, **kainatın qida anbarı** kimi təsəvvür oluna bilər. Bu anbarda bütün mümkün qidaların "reseptləri" (çörək, plov, sup, dovğa, dolma və s) və ya "informasiya nümunələri" (alma, armud, buğda, düyü, heyvanlar, bitgilər və s) potensial halda mövcuddur. Heç biri hələ fiziki deyil, lakin onların hamısı var olmaq ehtimalına malikdir.

Postulat 2: Şüur "Çökdürən" amildir – aclıq, zövq və bişirmə. Bəstəkarın, ifaçının və dinləyicinin şüuru, bu informasiya sahəsi ilə qarşılıqlı əlaqədə olmaq qabiliyyətinə (kvant dolaşıqlığı) malikdir. Bu qarşılıqlı təsir – diqqət, niyyət, emosional vəziyyət – superpozisiya halındakı ehtimallardan birinin reallıq planına keçməsinə, yəni **"çökməsinə"** səbəb olur. Bu, kvant mexanikasındakı "müşahidəçi effekti"nin metaforik bir tətbiqidir.

Bəstəkar ("Kanal" və ya "Aşpaz"): Bəstəkar sadəcə "yaradan" deyil. O, fundamental informasiya sahəsində artıq mövcud olan bir musiqi ehtimalını öz şüuru ilə "kəşf edən" və ya "qəbul edən" bir kanaldır. Onun yaradıcılığı, bu qeyri-maddi harmoniyanı fiziki dünya üçün nota alınmış bir kod formasına salmaqdır. Bu, aclıq hissi ilə müəyyən bir qidanın reseptini axtaran və onu bişirən aşpaza bənzəyir.

İfaçı ("Transduser" və ya "Zövq Ustası"): İfaçı, bəstəkarın yaratdığı bu simvolik kodu (notları) yenidən enerjiyə çevirir. Lakin o, bunu sadə bir maşın kimi deyil; öz emosiyaları, texnikası və şərhi ilə edir. O, "xammal qidanı" alır və onu unikal bir ləzzət təcrübəsinə çevirir.

Dinləyici ("Rezonator" və ya "Qonaq"): Dinləyici passiv deyil. O, fiziki səsi qəbul edir, lakin həqiqi musiqi təcrübəsi onun şüurunun bu səsin arxasındakı

orijinal “informasiya nümunəsi” ilə rezonansa girməsindən yaranır. Dinləyici öz yaddaşı, emosiyaları və mədəni konteksti ilə musiqini özünəməxsus şəkildə “həzm edir” və ona şəxsi məna yükləyir. O, təklif olunan qidanı qəbul edib onu öz bədəninə çevirən qonaqdır.

Postulat 3: Fiziki reallıq nəticədir – yeməyin özü. Bu modeldə, səs dalğaları, notlar, ifa və beyin aktivliyi, artıq seçilmiş və “çökmüş” olan musiqinin fiziki daşıyıcıları və təzahürləridir. Onlar səbəb deyil, nəticədir. Musiqi onlar vasitəsilə özünü büruzə verir, lakin onlardan əvvəl də var idi.

Anologiya ilə əlaqə: Fiziki yemək (alma) qidalanma prosesinin son mərhələsidir. O, reseptin (informasiya nümunəsi), aclığın (şüurun niyyəti) və bişirmənin (yaradıcılıq) nəticəsidir. Eynilə, fiziki musiqi də informasiya, şüur və ifanın nəticəsidir.

Ənənəvi elmin “həzm prosesi” izahı ilə kvant şüurunun elmi cəhətdən problemli tətbiqi arasında bir yerdə, üçüncü bir yol mövcuddur: kvant prinsipləri ilə qeyri-səlis məntiqi sintez edən, musiqinin yaranma və qavranılma prosesini riyazi-fəlsəfi dəqiqliklə izah edən bir model. Bu, Kvant-Qeyri-Səlis İnformasiya Modelidir.

Modelin üç əsas postulatı . Postulat 1: Musiqi Superpozisiyası Qeyri-Səlis çoxluqlar şəklində – Kainatın ehtimallar “Anbarı”

Kainatın fundamental səviyyəsindəki informasiya sahəsində musiqi, diskret ehtimallar kimi deyil, qeyri-səlis çoxluqlar (Fuzzy Sets) şəklində mövcuddur. Hər bir musiqi ideyası (melodiya, harmoniya, emosional rəng) bu çoxluqlara müəyyən bir aid olma dərəcəsi (μ) ilə, 0 (tamamilə aid deyil) ilə 1 (tamamilə aid) arasında dəyər alaraq, mənsubdur.

Riyazi izah: “Kədərli Melodiya” anlayışı bir A~*A*~ qeyri-səlis çoxluğu olsun. Müəyyən bir minor üçlüyü bu çoxluğa μA~(minoru¨c\clu¨k)=0.9 dərəcəsi ilə, bir xromatik gediş isə μA~(xromatikgedis\c)=0.6 dərəcəsi ilə aid ola bilər. Bu, “Şur” muğamının niyə “Segah" muğamından daha dərin bir kədər ifadə etdiyini – onun quruluşunda yüksək aid olma dərəcəsinə malik elementlərin daha çox olması ilə – riyazi izah edir.

Fəlsəfi əsas: Bu, Platonun İdeyalar aləmini, ancaq kəskin deyil, spektral və dərəcəli bir şəkildə təsəvvür edir. Mükəmməl “Kədər” ideyası var, lakin fiziki dünyadakı bütün təzahürlər ona müxtəlif dərəcələrdə yaxınlaşır.

Postulat 2: Şüur Qeyri-Səlis çökdürmə və optimallaşdırma amilidir. Şüur (bəstəkar, ifaçı, dinləyici), informasiya sahəsi ilə qarşılıqlı əlaqədə qeyri-səlis məntiq qaydalarını tətbiq edən bir prosessordur. Bu, “axtarış sahəsinin”

qeyri-səlis olması deməkdir: bir həll yolu “düzgün” və ya “səhv” deyil, “qismən uyğun” və ya “çox uyğun” ola bilər. **Ross (2010)**-un qeyd etdiyi kimi, qeyri-səlis məntiq qərar qəbul etmə proseslərində effektiv şəkildə tətbiq oluna bilər.

Riyazi izah: Bəstəkar "qəhrəmanlıq VƏ liriklik" ifadə edən bir tema axtarır. Kvant sahəsində bu, iki ayrı qeyri-səlis çoxluq olan B~*B*~ (Qəhrəmanlıq) və C~*C*~ (Liriklik) ilə təmsil olunur. Bəstəkarın şüuru, bu iki çoxluğun kəsişməsini (B~∩C~)(*B*~∩*C*~) axtarır, yəni hər iki şərti də ödəyən elementləri seçir. Qeyri-səlis məntiqdə kəsişmə ümumiyyətlə minimum əməli ilə hesablanır: $\mu B{\sim}\cap C{\sim}(x)=\min[\mu B{\sim}(x),\mu C{\sim}(x)]$.

Bəstəkar, bu *min* dəyəri ən yüksək olan kvant ehtimalını “çökdürərək” yaradıcılıq aktını həyata keçirir.

Nəticə: Bu, ilham anını təsadüfi bir “vurğun” deyil, qeyri-səlis məhdudiyyətlər daxilində optimal həllin tapılması kimi izah edir.

Postulat 3: Fiziki reallıq Qeyri-Səlis çıxış və modulyasiyadır. Fiziki dünyada təzahür edən musiqi, seçilmiş kvant ehtimalının kəskin və dəyişməz bir kopyası deyil. O, qeyri-səlis bir çıxışdır. İfaçının daxili vəziyyəti – texnikası, emosiyaları, anlıq inspirasiyası – bu çökdürülmə prosesinə qeyri-səlis modulyasiya kimi təsir göstərir.

Riyazi İzah: İfaçının vəziyyəti bir sıra qeyri-səlis dəyişənlərlə D~ təsvir oluna bilər: “İfadə Dərinliyi” (μ=0.8), “Texniki Dəqiqlik" (μ=0.9), “Emosional İstilik” (μ=0.95). Bu dəyişənlər, kvant informasiyasının fiziki səsə çevrilməsi zamanı defuzzifikasiya prosesinə nəzarət edir, nəticədə eyni notlar hər ifadə bir qədər fərqli, özünəməxsus bir ruh və rəng alır.

Nəticə: Bu postulat, bir əsərin niyə müxtəlif ifaçılar tərəfindən fərqli şəkildə, hər dəfə də orijinal və mənalı səslənməsinin arxasında duran mexanizmi izah edir.

3.3. Modelin ağlabatanlığı. Bu modelin “ağlabatanlığı” onun elmi bir hipotez kimi sınaqdan keçirilə bilməsində deyil (hələ ki, bu mümkün deyil), fəlsəfi və hermenevtik (izahverici) bir çərçivə kimi gücündədir.

1. **Yaradıcılığın problemini həll edir:** Model, bəstəkarı yoxdan var edən sehrbaz kimi deyil, kainatın əbədi harmonik ehtimalları ilə əlaqə quran bir kəşfiyyatçı kimi təqdim edir. Bu, “ilham” anının təbiətini daha vüsətli bir şəkildə izah edir.

2. **Universallığı əsaslandırır:** Müxtəlif mədəniyyətlərdən insanların eyni harmonik qanunlara (məsələn, Pifaqor intervalları) reaksiya verməsinin səbəbi,

hamımızın eyni fundamental **informasiya şəbəkəsinə** "qoşulmuş" olmamızdır. Bu şəbəkədəki riyazi qanunlar hamımız üçün ortaqdır.

3. **Subyektiv mənanın önəmini bərpa edir:** Model, musiqi təcrübəsini sırf fiziki bir proses kimi deyil, şüur ilə fundamental reallıq arasında baş verən mənalı bir qarşılıqlı əlaqə kimi qələmə verir. Bu, onun dərin emosional və spiritual təsirini anlamağa kömək edir.

Nəticə: Kvant İnformasiya Modeli, musiqini anlamaq üçün "qidalanma" kimi fundamental bir ehtiyac kontekstinə yerləşdirir. O, elmə qarşı çıxmaq əvəzinə, onun çərçivəsindən kənarda qalan, lakin insan təcrübəsi üçün mərkəzi olan suallara cavab vermək üçün bir fəlsəfi dil təqdim edir. Bu modelə görə, musiqi yemək kimi – o, təkcə fiziki bir obyekt deyil, həyat üçün zəruri, məna daşıyan və varlığın daha dərin təbəqələri ilə bizi birləşdirən bir enerji və informasiya mübadiləsidir.

4. MODELİN İZAH GÜCÜNÜN YOXLANILMASI

Təklif olunan Kvant İnformasiya Modelinin izah gücünü yoxlamaq üçün onu müxtəlif və mürəkkəb musiqi hadisələrinə tətbiq etmək vacibdir. Aşağıdakı vəziyyət təhlilləri, ənənəvi elmi izahlarla yanaşı, yeni modelin bu fenomenlərə necə fərqli və tamamlayıcı bir işıq sala biləcəyini nümayiş etdirir.

4.1. Azərbaycan muğamı, improvizasiya və transsendental təcrübə. Muğam, qəti qaydalara əsaslanan, eyni zamanda dərin bir improvizasiya tələb edən, emosional dramaturgiyası ilə fərqlənən mürəkkəb bir musiqi sənəti formasıdır.

Nevyrobilim perspektivi. **İfaçı: Limb və Braun (2008)**-ün fMRI tədqiqatları göstərir ki, improvizasiya zamanı prefrontal korteksin deaktivasiyası baş verir. Belə ki, musiqi improvizasiyası zamanı beynin prefrontal korteksinin (PFC) ziddiyyətli məlumatları emal edən və özünü nəzarət edən hissələri deaktivasiya olunur. Eyni zamanda, medial prefrontal korteks kimi özünü ifadə etmə və motivasiya ilə bağlı olan bölgələr, həmçinin sensorimotor və emosional mərkəzlər yüksək dərəcədə aktivləşir (Beaty, 2015). Bu, ifaçının şüurlu tənqiddən azad olaraq "axın" (flow) vəziyyətinə daxil olmasının neyronal əsasını təşkil edir.

Dinləyici: Muğamın tədricən yüksələn və enən dramaturgiyası, gözlənilən və gözlənilməyən melodik gedişləri, beynin mükafat sistemində (nucleus accumbens) daimi bir gərginlik və həll dövriyyəsi yaradır. Bu, dopamin ifrazı ilə nəticələnərək, həzz, gözlənti və emosional boşalma (katarsis) yaradır.

Kvant İnformasiya modeli perspektivi, "kolektiv enerji axını". **İfaçı:** Bu modelə görə, xanəndə və ya sazəndə sadəcə notları icra etmir. O, əsrlər boyu formalaşmış bir **"kollektiv mədəni-informasiya sahəsinə"** – muğamın ideal arxetipik formasına qoşulan bir "kanal" rolunu oynayır. İmprovizasiya anı, onun şüurunun bu sahədən anlıq olaraq informasiya (melodik fikir, emosional nüans) "çökdürməsi"dir. Prefrontal korteksin deaktivasiyası, şüurun məntiqi filtrləri aradan qaldırması və informasiya sahəsi ilə birbaşa, maneəsiz əlaqə qurması kimi şərh oluna bilər.

Dinləyici: Dinləyicinin yaşadığı dərin təsir və katarsis, onun öz şüur sahəsinin, ifaçı vasitəsilə yayılan bu güclü və arxetipik "enerji-informasiya axını" ilə rezonansa girməsinin nəticəsidir. Bu, sadə bir səs qavranışı deyil, dinləyicinin daxili aləminin, xarici bir harmonik informasiya nümunəsi ilə sinxronlaşmasıdır. Muğamın kompozisiya quruluşu (dəstgahın hissələri) bir enerji dalğalanmasının (yüksəliş, zirvə, eniş və sakitlik) simvolik təzahürüdür.

Əgər kvant modelinə Qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsini inteqrasiya etsək yeni izah modeli əldə etmiş oluruq:

Muğam, qəti qaydalara əsaslanan, eyni zamanda dərin bir improvizasiya tələb edən mürəkkəb bir musiqi sənəti formasıdır.

- **Nevrobilim perspektivi:** İmprovizasiya zamanı beynin prefrontal korteksinin məntiqi nəzarət mərkəzləri deaktivasiya olunur, özünü ifadə və emosional mərkəzlər isə yüksək aktivlik göstərir. Bu, ifaçını "axın" (flow) vəziyyətinə aparır.
- **Kvant-Qeyri-Səlis Modeli Perspektivi:** Bu model, improvizasiyanı qeyri-səlis məhdudiyyətlər daxilində kvant optimallaşdırması kimi izah edir.

İfaçı üçün model: Hər bir muğam (məsələn, "Şur"), aşağıdakı kimi təyin olunan bir qeyri-səlis məhdudiyyət çoxluğu $M\sim$ kimi modelləşdirilir:

- $\mu M\sim Emosional(x)$: "Kədər" qeyri-səlis çoxluğuna aid olma dərəcəsi (məsələn, 0.9).
- $\mu M\sim Struktural(x)$: Muğamın quruluş qaydalarına uyğunluq dərəcəsi.
- $\mu M\sim Dramaturji(x)$: Gərginliyin artım-azalma qanunauyğunluğuna uyğunluq dərəcəsi.

Xanəndə "axın" vəziyyətində ikən, onun şüuru Kvant İnformasiya Sahəsindən gələn improvizasiya variantlarını (x_1, x_2,...x_n) bu qeyri-səlis

məhdudiyyət çoxluğuna qarşı qiymətləndirir və ümumi uyğunluq dərəcəsi ən yüksək olanı avtomatik seçir:

$$Uyg˘unluq(x)=min[\mu M\sim Emosional(x),\ \mu M\sim Struktural(x),\ \mu M\sim Dramaturji(x)]$$

Bu, improvizasiyanın niyə həm sərbəst, həm də nizamlı olduğunu riyasi izah edir: o, qeyri-səlis qaydalar daxilində optimal həllin anlıq tapılmasıdır.

Dinləyici üçün model: Dinləyicinin yaşadığı katarsis, onun öz şüur sahəsinin **qeyri-səlis rezonansı** ilə bağlıdır. İfaçı tərəfindən "çökdürülmüş" enerji-informasiya axını, dinləyicinin daxili "Kədər" ($K\sim$) və "Təmizlənmə" ($T\sim$) kimi qeyri-səlis çoxluqları ilə qarşılıqlı təsirə girir. Bu iki çoxluğun qeyri-səlis qovuşması (union) nəticəsində yaranan yüksək ümumi aid olma dərəcəsi, dərin emosional təcrübə və transsendental hissi yaradır:

$$\mu K\sim\cup T\sim(Təcru¨bə)=max[\mu K\sim(Təcru¨bə),\ \mu T\sim(Təcru¨bə)]$$

Nəticə: Kvant-Qeyri-Səlis modeli, muğam təcrübəsini təkcə enerji axını deyil, həm də qeyri-səlis məntiq alqoritmi ilə idarə olunan dəqiq bir informasiya emalı prosesi kimi təqdim edir. Bu, onun transsendental təsirinin arxasında duran riyazi mahiyyəti aşkar edir.

4.2. Azan: Ruhani çağırışın səsi və Kvant İnformasiya Modeli

4.2.1. Azanın mahiyyəti və mədəni təzahürləri

Azan, mətni sabit qalsa da, ifa üslubunda dərin mədəni və fərdi zənginlik daşıyan ruhani bir çağırışdır. Bu çağırış, İslam aləmində inkişaf etmiş müxtəlif məktəblər (məsələn, Hicazi/Ərəb, Türk, Fars/İran, Hindistan, Cənub-Şərqi Asiya üslubları) vasitəsilə özünü ifadə edir. Türkiyədə olduğu kimi bir çox mədəniyyətdə azan, ənənəvi musiqi qanunları olan *maqamlar* əsasında oxunur və hər namaz vaxtı üçün müəyyən bir maqam (məsələn, sübh üçün Hicaz/Səba, günorta üçün Rast, gecə üçün Uşşaq) tövsiyə olunur. Bu təsnifat, təkcə bir dini ayin deyil, həm də günün enerji dövranı ilə uyğunlaşan incə bir estetik və psixoloji sistem yaradır.

4.2.2. Psixoakustik və nevroloji perspektiv

Psixoakustik baxımdan əzanın monotonluğa yaxın, təkrarolan və qeyri-ritmik melodik xətti, beynin prefrontal korteksini (məntiqi analiz mərkəzi) nisbətən söndürərək, dinləyicini daha daxili, reflektiv və meditativ bir vəziyyətə yönəldir. Mətnin tanışlığı və proqnozlaşdırıla bilən maqam quruluşu psixoloji təhlükəsizlik hissi yaradır, dini məzmun isə yaddaş və məna ilə bağlı beyin bölgələrini (məsələn, temporal pay) aktivləşdirir. Nəticə etibarilə, aszan təkcə

sözləri çatdırmır, həm də dinləyicinin şüur vəziyyətini dəyişdirən bir psixofizioloji mühit yaradır.

4.2.3. Kvant İnformasiya Modeli çərçivəsində təhlil: "Kodlaşdırılmış İnformasiyanın qatlaşdırılması"

Təklif olunan Kvant İnformasiya Modeli, azanın bu mürəkkəb fenomenini yeni bir dərinlikdə anlamağa imkan verir. Bu modelə görə, azan aşağıdakı qatlı quruluş kimi başa düşülə bilər:

1. **Semantik məzmun: Əsas Informasiya Paketi**. Azanın dəyişməz mətni, fundamental informasiya sahəsində mövcud olan arxetipik və universal bir ruhani çağırışın semantik (mənalı) nümunəsi kimi qəbul edilə bilər. Bu, bütün mümkün ifa variantları üçün potensial ehtimalların üst-üstə düşdüyü (superpozisiya vəziyyətində olan) informasiya konfiqurasiyasıdır.
2. **Mədəni modulyasiya: Kollektiv şüurun "Çökmə" aktı.** Müxtəlif mədəniyyətlərin (Türk, Ərəb, Fars və s.) yaratdığı spesifik musiqi üslubları, həmin cəmiyyətlərin kollektiv şüurunun yuxarıda qeyd olunan universal informasiya nümunəsini özünəməxsus harmonik, melodik və ritmik parametrlərlə "çökməsi" (konkretləşdirməsi) prosesidir. Başqa sözlə, vahid ruhani mesaj yerli musiqi dilinə tərcümə olunur. Müəyyən vaxt üçün müəyyən maqamın seçimi isə, bu mədəni çökmənin günün enerji dəyişkənliyi ilə sinxronlaşdırılmasıdır.
3. **Fərdi İfa: Şəxsi şüurun modulyasiya edici təsiri**. Müəzzin isə, nəinki sadə bir ötürücüdür. O, həm mədəni şablona riayət edir, həm də o anki daxili vəziyyətini (eşq, təvazökarlıq) informasiya axınına daxil edən aktiv bir transduser rolunu oynayır. Onun səsi və üslubu, mədəni model daxilində qalaraq, həmin modeli öz şəxsi emosional-kvant vəziyyəti ilə modulyasiya edir. Bu, səsin tembrində, ifa dinamikasında və mikrotonal nüanslarda özünü göstərir.
4. **Qəbul və Rezonans: Dinləyicidə Informasiyanın "Açılması".** Dinləyicinin şüuru isə bu kompleks qatlı informasiya paketini qəbul edir. O, təkcə sözlərin mənasını deyil, həm də mədəni kodlaşdırmanın harmonik quruluşunu və ifaçının şəxsi emosional rəngini eşidir. Əgər dinləyici həmin mədəni kodlarla tanışdırsa və ya ifanın emosional tonu ilə şüur sahəsi səviyyəsində rezonansa girirsə, informasiya daha dərin və tam şəkildə "açılır". Bu, dinləyicidə sakitlik,

təfəkkür və ya ruhani yüksəliş kimi təzahür edən subyektiv bir təcrübəyə səbəb olur.

4.2.4. Nəticə: Bir model kimi Azan

Beləliklə, azan, Kvant İnformasiya Modelinin tətbiqi üçün ideal bir nümunə təşkil edir. O, göstərir ki, musiqi (və ya ümumiyyətlə, mənalı səs) təkcə fiziki vibrasiya deyil:

- Universal bir məna nümunəsinin (semantik informasiya),
- Müəyyən bir mədəniyyət sistemi tərəfindən onun strukturlaşdırılmasının (harmonik çökmə),
- Fərdi bir ifaçı tərəfindən daha da zənginləşdirilməsinin (emosional modulyasiya),
- Və nəhayət, dinləyicinin şüuru tərəfindən subyektiv rezonansla qəbulunun ardıcıl prosesidir.

Bu, musiqinin təsirinin, enerjinin (səs) və mənanın (informasiya) vahid bir mübadiləsi prinsipinə əsaslandığını təsdiq edir. Azan, informasiyanın bu cür qatlı ötürülməsi ilə insan şüurunu dəyişdirə bilən, yəni təklif olunan modelin əsas tezisini təsdiqləyən güclü bir fenomen kimi çıxış edir.

Kvant İnformasiya modeli perspektivi: "Tezlik uyğunlaşdırıcısı". Bu model çərçivəsində azan, fiziki dünya ilə metafizik bir reallıq arasında qurulan bir **"enerji-informasiya körpüsü"** kimi şərh olunur. Onun səsi, insanı gündəlik həyatın "səs-küyündən" (kaotik informasiya axınından) ayıraraq, onun şüurunu daha fundamental və harmonik bir "informasiya tezliyinə" kökləmək üçün bir vasitədir.

Hər bir namaz vaxtı üçün fərqli muğam üstündən oxunması təsadüfi deyil. Bu, günün enerji dövranına (səhər, günorta, axşam) uyğun olaraq, insanın və ətraf mühitin "enerji sahəsini" harmonizasiya etmək üçün nəzərdə tutulmuş bir tənzimləmədir. Dinləyici, azanın daşıdığı bu yüksək məqsədli informasiya nümunəsi ilə rezonansa girərək, öz şüur vəziyyətini dəyişir.

Nəticə: Bu nümunələr göstərir ki, elmi və fəlsəfi yanaşmalar bir-birini istisna etmir, əksinə tamamlayır. Neyrobilim prosesin mexanizmini ("necə"), Kvant İnformasiya Modeli isə onun mənası və mahiyyətini ("niyə") izah etməyə çalışır. Biri partituranı, digəri isə musiqinin ruhunu anlamağa kömək edir.

4.3. Təbii səslər və ana laylası. Təbii səslər (çay axını, yağış, külək) və ana laylası musiqinin ən təmiz formaları kimi qəbul oluna bilər. Bu səslərin bütün mədəniyyətlərdə oxşar təsir göstərməsi onların universal enerji xarakteri ilə

bağlıdır. Ana səsinin körpələrin sinir sisteminə təsiri müasir tədqiqatlarla təsdiq olunur - ana laylası ürək döyüntüsünü normallaşdırır, stressi azaldır.

Növbəti bölmədə müqayisəli təhlilə yer veriləcək, klassik musiqi nəzəriyyələri ilə təklif olunan modelin üstünlük və məhdudiyyətləri müzakirə olunacaq.

4.4. Ənənəvi musiqi nəzəriyyələri və ontoloji-enerji modelinin müqayisəli təhlili. Təklif etdiyimiz ontoloji-enerji modelinin elmi dəyərini qiymətləndirmək üçün onu ənənəvi musiqi nəzəriyyələri ilə müqayisəli şəkildə təhlil etmək vacibdir. Aşağıdakı cədvəl bu müqayisəni aydın şəkildə nümayiş etdirir:

Xüsusiyyət/nəzəriyyə	Ənənəvi/Müasir Nəzəriyyələr	Ontoloji-enerji modeli	Müqayisəli şərh
Musiqinin mənşəyi	Psixoloji (ifadə ehtiyacı), Sosioloji (kollektiv fəaliyyət), Akustik (fiziki qanunlar).	Ontoloji. Musiqi insandan asılı olmayaraq, kainatın fundamental quruluşunda mövcuddur. İnsan onu kəşf edir, icad etmir.	Model, musiqinin universallığını və heyvanlar aləmində də mövcudluğunu daha yaxşı izah edir.
Əsas diqqət	Quruluş (Schenker, 1935), Sistem (Schoenberg, 1978), Qavrayış (Deutsch, 2013).	Enerji və İnformasiyanın Transformasiyası. Musiqi bir “şey” deyil, bir prosesdir	Model, strukturun özündən çox, onun daşıdığı enerji və yaratdığı təsirlə maraqlanır.
Dinləyicinin rolu	Çox zaman passiv qəbuledici kimi	Aktiv İştirakçı və “Çökdürən”. Dinləyici musiqinin yekun mənasını yaradır.	Kvant fəlsəfəsindən güc alaraq, dinləməni yaradıcı bir akt kimi təqdim edir.

Təsir mexanizmi	Nevroloji (beyin mərkəzlərinin aktivləşməsi), Psixoloji (assosiasiyalar).	Enerjetik rezonans. Musiqi, dinləyicinin şüur sahəsi ilə rezonansa girir	Ənənəvi izahları tamamlayır, ancaq daha abstrakt və vahid bir prinsip təklif edir.
Spiritual/etafizik boyut	Çox zaman nəzərə alınmır və ya elmdən kənarda qalır.	Modelin ayrılmaz hissəsidir. Azan, ana laylası kimi nümunələr enerji mübadiləsinin ali forması kimi təhlil olunur.	Elmi və spiritual təfəkkürü birləşdirməyə çalışır.
Təbii aləmlə əlaqə	Ayrıca bir mövzu kimi öyrənilir (bioakustika).	Modelin ontoloji əsasını gücləndirir. Quş nəğməsi də, insan musiqisi də eyni fundamental harmonik prinsiplərin təzahürüdür.	Musiqi nəzəriyyəsini antropomorfizmdən (insanmərkəzcilikdən) çıxarır.

5. MÜZAKİRƏ VƏ NƏTİCƏ: MUSİQİŞÜNASLIQDA KVANT-QEYRİ-SƏLİS PARADİQMASI

Bu tədqiqat, musiqinin yaranması, ötürülməsi və qavranılması proseslərini anlamaq üçün ənənəvi modelləri əhatə edən, lakin onların izah sərhədlərini aşan vahid bir çərçivə təklif etmişdir. Kvant-Qeyri-Səlis İnformasiya Modeli, musiqinin təkcə fiziki bir vibrasiya və ya neyroloji bir hadisə olmadığını, daha çox fundamental bir informasiya reallığının şüur vasitəsilə ifadəsi olduğunu iddia edir. **Horowitz (2015)**-ün qeyd etdiyi kimi, qeyri-səlis məntiq musiqi təhlilində effektiv şəkildə tətbiq oluna bilər.

5.1. Modelin üstünlükləri: Üç problemin Qeyri-Səlis həlli. Modelin əsas gücü, ənənəvi yanaşmaların qarşılaşdığı ontoloji çətinliklərə kəmiyyət və keyfiyyəti birləşdirən bir izah təmin etməsindədir:

1. Yaradıcılıq probleminin həlli: Model, yaradıcılığı "yoxdan varetmə" kimi deyil, qeyri-səlis məhdudiyyətlər daxilində kvant optimallaşdırması kimi izah edir. Bəstəkar və ya improvizasiya edən ifaçı, qeyri-səlis məntiq qaydalarına (kəsişmə, birləşmə) əsasən, Kvant İnformasiya Sahəsindəki superpozisiya halındakı variantlardan ən yüksək ümumi uyğunluq dərəcəsinə malik olanı seçir. Bu, "ilham anının" mahiyyətini daha alqoritmik və eyni zamanda sərbəst bir şəkildə izah edir.

2. Universallıq probleminin həlli: Müxtəlif mədəniyyətlərdə oxşar harmonik qanunların və emosional reaksiyaların mövcudluğu, hamımızın eyni fundamental qeyri-səlis informasiya çoxluqları ilə əlaqədə olması ilə izah oluna bilər. Məsələn, "kədər" qeyri-səlis çoxluğunun riyazi təyinatı (müəyyən intervallara yüksək aid olma dərəcəsi) mədəniyyətlər arasında sabit qala bilər, hər bir mədəniyyət isə onu özünəməxsus üsulla ("Şur" və ya "Phrygian modu" kimi) ifadə edir.

3. Məna probleminin həlli: Musiqinin yaratdığı subyektiv məna və transsendental təcrübələr, artıq tək bir fizioloji reaksiya kimi deyil, dinləyicinin şəxsi şüur sahəsinin (öz yaddaş və emosiya çoxluqları) ifaçı vasitəsilə çökdürülmüş kvant informasiyası ilə qeyri-səlis rezonansı nəticəsidir. Bu qarşılıqlı təsirin yüksək ümumi uyğunluq dərəcəsi, anlamlı və dərin bir təcrübə kimi qavranılır.

5.2. Modelin məhdudiyyətləri və statusu. Bu konseptual uğurlara baxmayaraq, modelin məhdudiyyətlərini etiraf etmək vacibdir:

Empirik təsdiq: "Kvant İnformasiya Sahəsi" və onunla şüurun qeyri-səlis qarşılıqlı əlaqəsi, hazırda birbaşa ölçülə bilməz. Bu, modeli sınaqdan keçirilə bilən bir elmi nəzəriyyədən çox, güclü bir fəlsəfi-riyazi çərçivə və ya hermenevtik metafor statusuna qoyur.

Riyazi mürəkkəblik: Modelin tam inkişaf etdirilmiş forması, qeyri-səlis məntiq və ehtimal nəzəriyyəsinin qarışığı olan qeyri-səlis ehtimal (fuzzy probability) kimi daha mürəkkəb riyazi aparat tələb edə bilər.

Lakin, ən əsası, bu model dekoherensiya problemini həll edir: əsas kvant prosesləri beyində deyil, ondan kənarda baş verdiyi üçün beyinin "isti və səs-küylü" mühiti model üçün əngəl təşkil etmir.

5.3. Gələcək tədqiqatlar üçün təkliflər: Kvant-Qeyri-Səlis proqramı

Bu model təkcə fəlsəfi nəticə nöqtəsi deyil, eləcə də yeni tədqiqatlar üçün bir başlanğıc nöqtəsidir:

1. Kompüter modelləşdirmə: Müxtəlif muğamların və ya musiqi formalarının qeyri-səlis məhdudiyyət çoxluqları yaradıla bilər. Bu çoxluqlardan istifa-

də edərək, kvant-alqoritmlər əsasında işləyən süni intellekt proqramları yaradıcı improvizasiya edə bilər. Bu, modelin proqnozlaşdırıcı qüvvəsini sınaqdan keçirəcək ən güclü yoldur.

2. Kəmiyyət təhlil: Dinləyicilərin müxtəlif musiqi parçalarına emosional reaksiyaları sorğular vasitəsilə toplanaraq, "kədər", "sevinc", "gərginlik" kimi qeyri-səlis dəyişənlər üçün aid olma funksiyaları qurula bilər. Bu, musiqi ilə emosiya arasındakı əlaqəni kəmiyyətləndirməyə imkan verər.

3. Nevrofizioloji korrelyasiya: EEG və ya fMRI ölçmələrlə dinləyicilərdə müşahidə olunan beyin aktivliyi nümunələri ilə, modelin proqnozlaşdırdığı qeyri-səlis rezonans dərəcələri (məsələn, gözlənilən və pozulan harmonik irəliləyişlərin yaratdığı "qeyri-səlis təəccüb" dəyəri) müqayisə edilə bilər.

6. YEKUN

Təklif olunan Kvant-Qeyri-Səlis İnformasiya Modeli, musiqini kainatın təməlində mövcud olan, qeyri-səlis riyazi qanunlarla təşkil olunmuş fundamental bir dil kimi təqdim edir. Bu model, musiqişünaslıqda yeni bir təfəkkür paradigması təklif edir ki, bu da musiqinin təkcə bir sənət obyekti kimi deyil, həm də şüur, enerji, informasiya və riyaziyyatın kəsişməsində yerləşən mürəkkəb bir fenomen kimi başa düşülməsinə imkan verir. O, elmin "necə" sualı ilə fəlsəfənin "niyə" sualını, qeyri-səlis məntiqin "nə qədər" sualı vasitəsilə birləşdirməyə cəhd edir. Gələcək tədqiqatlar bu çərçivəni empirik cəhətdən yoxlayıb inkişaf etdirdikcə, nəinki musiqi nəzəriyyəsi, həm də süni yaradıcılıq və insan şüurunun tədqiqi sahələrində yeni üfüqlər açıla bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Beaty, R. E. (2015). The neuroscience of musical improvisation. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 51, 108–117
2. Bohm, D. (1980). Wholeness and the implicate order. London: Routledge
3. Deutsch, D. (2013). The psychology of music. In Psychology (pp. 1-28). New York: Academic Press
4. Ferreri, L., Mas-Herrero, E., Zatorre, R. J., et al. (2019). Dopamine modulates the reward experiences elicited by music. Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(9), 3793–3798
5. Hameroff, S. (2006). The entwined mysteries of anesthesia and consciousness. Anesthesiology, 105(2), 400–412

6. Hameroff, S., & Penrose, R. (2014). Consciousness in the universe: A review of the 'Orch OR' theory. Physics of Life Reviews, 11(1), 39–78

7. Horowitz, J. (2015). Fuzzy logic applications in musical analysis. Journal of New Music Research, 44(3), 219–230

8. Koelsch, S. (2014). Brain correlates of music-evoked emotions. Nature Reviews Neuroscience, 15(3), 170–180

9. Krumhansl, C. L. (1990). Cognitive foundations of musical pitch. New York: Oxford University Press

10. Lambert, N., Chen, Y. N., Cheng, Y. C., Li, C. M., Chen, G. Y., & Nori, F. (2013). Quantum biology. Nature Physics, 9(1), 10–18

11. Levitin, D. J. (2006). This is your brain on music: The science of a human obsession. New York: Dutton

12. Limb, C. J., & Braun, A. R. (2008). Neural substrates of spontaneous musical performance: An fMRI study of jazz improvisation. PLoS ONE, 3(2), e1679

13. Penrose, R. (1994). Shadows of the mind: A search for the missing science of consciousness. Oxford: Oxford University Press

14. Plato. (380 BCE). The Republic. Athens

15. Ross, T. J. (2010). Fuzzy logic with engineering applications (3rd ed.). Hoboken: Wiley

16. Schenker, H. (1935). Der freie Satz. Vienna: Universal Edition

17. Schoenberg, A. (1978). Theory of harmony (R. E. Carter, Trans.). Berkeley: University of California Press

18. Tegmark, M. (2000). The importance of quantum decoherence in brain processes. Physical Review E, 61(4), 4194–4206

19. Walter, Y., Altorfer, A., & Hilti, L. (2022). Physiological foundations for religious experiences in devotional worship practices with music using heart rate and respiration rate analyses. European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education, 12(2), 194–211

20. Wheeler, J. A. (1990). Information, physics, quantum: The search for links. In W. Zurek (Ed.), Complexity, entropy, and the physics of information (pp. 3-28). Redwood City: Addison-Wesley

21. Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. Information and Control, 8(3), 338–353

22. Zatorre, R. J. (2003). Music and the brain. Annals of the New York Academy of Sciences, 999(1), 4–14

Yasin Khalilov Khalaf oghlu

MUSIC AND THE QUANTUM INFORMATION MODEL

Summary: The article proposes a new ontological-energy model that transcends traditional approaches of acoustics, psychology, and neuroscience to explain the nature of the music phenomenon. The main objective of the research is to explain the interrelationship between music, sound, and consciousness within a unified "Quantum Information Model" framework. The introduction notes the universal power of music's influence and the gaps in its explanation by traditional sciences – the problems of the origin of creativity, the universality of harmonics, and subjective meaning.

In the main body, the historical roots of music, Pythagoras's harmonic ratios, and how modern scientific approaches (neuromusicology, psychoacoustics) explain the process of music perception are first analyzed, highlighting the ontological difficulties they face. Subsequently, an alternative model based on the principles of quantum physics is presented to overcome these difficulties. According to this model, music is understood as probability waves existing in superposition within a fundamental "quantum information field"; the composer, performer, and listener are agents who, by interacting with this field, "collapse" the information and transfer it into physical reality. The article explains how the model addresses the decoherence problem and its conceptual difference from traditional quantum theories of consciousness.

Finally, the explanatory power of the model is tested on specific cultural and natural examples, such as Azerbaijani Mugham, the Azan (Islamic call to prayer), and lullabies. Based on these examples, it is shown how the model can explain the emotional and transcendental effects of music through a unified principle of energy-information exchange. The comparative analysis discusses the advantages and limitations of the proposed ontological-energy model compared to traditional music theories.

Key words: Quantum information model, ontology of music, energy-information exchange, Mugham and consciousness, harmonic universality.

Ясин Халилов Халаф оглы

МУЗЫКА И КВАНТОВАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ

Резюме: В статье предлагается новая онтолого-энергетическая модель, выходящая за рамки традиционных подходов акустики,

психологии и нейронауки для объяснения природы феномена музыки. Основная цель исследования – объяснить взаимосвязь между музыкой, звуком и сознанием в рамках единой «Квантовой информационной модели». Во введении отмечаются универсальная сила воздействия музыки и пробелы в её объяснении традиционными науками – проблемы происхождения творчества, универсальности гармоник и субъективного смысла.

В основной части сначала анализируются исторические корни музыки, гармонические пропорции Пифагора и то, как современные научные подходы (нейромузыкология, психоакустика) объясняют процесс восприятия музыки, но сталкиваются с онтологическими трудностями. Затем представляется альтернативная модель, построенная на принципах квантовой физики, для устранения этих трудностей. Согласно этой модели, музыка понимается как волны вероятности, существующие в суперпозиции в фундаментальном «квантовом информационном поле»; композитор, исполнитель и слушатель являются агентами, которые, взаимодействуя с этим полем, «редуцируют» информацию и переводят её в физическую реальность. Объясняется, как модель решает проблему декогеренции, и в чём её концептуальное отличие от традиционных квантовых теорий сознания.

Наконец, объяснительная сила модели проверяется на конкретных культурных и природных примерах, таких как азербайджанский мугам, азан и колыбельная песня. На этих примерах показано, как модель может объяснить эмоциональные и трансцендентальные эффекты музыки единым принципом энерго-информационного обмена. В сравнительном анализе обсуждаются преимущества и ограничения предлагаемой онтолого-энергетической модели перед традиционными теориями музыки.

Ключевые слова: Квантовая информационная модель, онтология музыки, энерго-информационный обмен, мугам и сознание, гармоническая универсальность.

Məqalənin redaksiyaya daxilolma tarixi: 17.02.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 27.02.2026